

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ӨӨРЕДИЛГЕ ЯАМЫЗЫ
Күрүнениң бюджеттиг эртем албан чери «Национал школа хөгжүдөр институт»

**«ТӨРЭЭН (ТЫВА) ДЫЛ» ЭРТЕМИНГЕ КИЧЭЭЛДЕН ДАШКААР ӨӨРЕДИЛГЕ
ПРОГРАММАЗЫ «ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ – ЭРТИНЕ-БАЙЛААМ», 9 кл.**
(Программа внеурочной деятельности по предмету «Родной (тувинский) язык»
«Мой язык – моё богатство»)

Комплект методических материалов носит рекомендательный характер

Разработчики: Монгуш В.В., Хомушку Ч.О.

КЫЗЫЛ – 2023

9 класс (34 шак)

Программаның кезээ	Тема	Шагы	Өөреникчинин ажил-чорудулгазы	Кичээлдин хевири	Өөрөдилгенин курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде)
Дыл дугайында ниити билиглер	<p>Тыва дыл – эрте-бурун шагдан амгы үеге чедир тыва чоннуң культура болгаш төөгүзүнүң кадагалакчызы</p> <p>Тываның девискээринге ажыглап турган бижиктер</p>	3	<p>Чоннуң төөгүзүн болгаш культуразын билип алырынга төрөөн дылдың ужур-дузазының дугайында чугаага киржир. Тываның девискээринде бижиктер тураскаалдарын, оларның төөгүзүн номчуп сонуургаар, интернет четкизинден, музейден көөр.</p> <p>Тываның хаяларында бижиктер дугайында эртем-шинчилелдиг ажилдарны сонуургаар. Барыын-Хемчиктин Бижиктиг-Хаяда болгаш Улуг-Хем девискээринде хаяларда чуруктар (петроглифтер), Орхон-енисей бижиктеринин дугайында база төвүт, моол бижиктерни ажыглалының дугайында дыңнадыглар, презентацияларны белеткеп, семинарга киржир.</p> <p>Тыва дылдың шинчилекчилери болгаш оларның эртем</p>	<p>Кичээл-лекция, беседа</p> <p>Кичээл-экскурсия</p> <p>Кичээл-семинар</p>	<p>Өөрөдилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Национал музейнин бижикке хамаарышкан делгелгези (сайтызы: музейтыва.рф)</p>

			ажылдарының чижектери-биле таныжар. Тыва дылдың хевирлерин ылгап тодарадыр. Тыва дугайында сөзүглелдерни сайгарар, сөс курлавырын байыдар, төрөөн чериниң дугайында билиглерин делгемчидер. Сөзүглелдерден херек медээлерни тывар. Чогаадыг бижииринге медээлерни чыыр		
Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	Цитата – дорт чугааның бир хевири	2	Дорт чугаалыг домактарга бижик демдектерин катаптаар. Аас болгаш бижимел чугаага (чогаадыгларга, эдертиглерге база о.ө) цитаталарны шын ажыглаар	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Сөзүглелдер
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы Синтаксис болгаш пунктуация	<i>Чогаадыг “Төрөөн дылым –эртине-байлаам”</i>	1	Мурнунда кичээлдерге алган билиглеринге даянып, чогаадыгны бижиир. Төрөөн дыл дугайында цитаталарны ажыглаар. Шын бижилгениң дүрүмнерин сагыыр	Чугаа сайзырадылгазы	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс,
		1	Нарын домактарның бөлүктерин чагырышпаан, чагырышкан деп ылгап билир, оларның кезектериниң аразында холбажыр аргаларын тодарадыр	Кичээл-быжыглаашкын	
	2	Чагырышпаан нарын домактын кезектериниң каттыжар аргаларын тодарадыр, аңаа бижик	Кичээл-быжыглаашкын		
	Чагырышпаан нарын домактын кезектериниң				Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс,

Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	каттыжар аргалары		демдектерин шын салыр. Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Билиглер хыналдазы	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс,
	<i>Хыналда ажыл</i>	1	Хыналда ажылды күүседир, нарын домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр		
	Чагырышкан нарын домактарны чугааның стильдериниң аайы-биле ажыглаары	5	Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домак, оларның холбажыр аргалары тодарадыр. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын аңгылаар, оларны чугааның стильдериниң аайы-биле ажыглалын хайгаараар (үениң, тодарадылганың, немелдениң, даар байдалдың, чөрүлдээниң, сорулганың, чылдагаанның, деңнелгениң, туруштуң, кылдыныг аргазының тайылбыр домактары), оларга бижик демдектери шын салып өөренир. Чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Кичээл-быжыглаашкын	
	Кичээл-зачёт	1	Чагырышкан нарын домак	Билиглер	

	Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазы		дугайында билиглерин хынаар	хыналдазы	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Мергежилгелер чыындызы
		1	Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазын кылыр, бижик демдектерин тайылбырлаар	Практиктиг кичээл	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Эдертиг</i>	2	Бижиткен сөзүглелди дыңнаар, эдертигни чурум ёзугаар бижиир	Чугаа сайзырадылгазы, билиглер хыналдазы	Өөредилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Сөзүглелдер: www.tuvancorpus.ru
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Сөзүглелдин тургузуу болгаш кол демдектери Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы	3	Сөзүглелдин кол демдектерин (уткалыг кезектерге чарлыры, утка талазы-биле чаңгыс аай болуру, кезектеринин аразында харылзаалы) тодарадыр. Абзац – чугааның стиль-композициялыг үзүндүзү, ол микротемаларны аңгылап турар деп билир. Сөзүглелдин уткалыг кезектерин ылгаар. Домактарның болгаш сөзүглелдин кезектерин харылзаштырып турар аргаларны тодарадыр. Сөзүглелдин тургузуун тодарадыр. Сөзүглелди тургузар база ону эде тургузарының кол хевирлерин	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	

			(план, тезис, конспект, аннотацияны) ажыглаар. Сөзүглелдин дылының онзагайын сайгарар		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыг «Кым болур мен?» азы «Төрээн Тывамга»</i>	1	«Кым болур мен?» азы «Төрээн Тывамга» деп темага 3-4 абзацтан тургустунган чогаадыг бижиир	Чугаа сайзырадылгазы	Өөрөдилге ному «Тыва дыл», 9 класс, М.247
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Сөзүглел-биле ажыл</i>	1	Сөзүглелди кичээнгейлиг дыңнаар. Сөзүглелдин уткалыг кезектерин (микротемаларын) тодарадыр. Утказын шын дамчыдар. Дылдың нормаларын сагыыр	Практиктиг кичээл	Сөзүглел
Стилистика болгаш чугаа культуразы	Эртем стилиниң сөзүглелдерин тургузары. Илеткел бижири Солунга статья бижири («Баштайгы башкым») Резюмени тургузары Амы-хууда болгаш социал четкилерге	4	Ном болгаш чугаа стильдерин катаптаар. Ном стилиниң янзыларын (эртем, публицистика, албан-херек) ылгаар, ооң кол жанрларынга сөзүглелдер тургузар (илеткел), публицистика (солунга статья), албан-херек (бодунга резюме бижиир). Чугаа стилиниң бир хевири болур чагаалажылганы чорудуп өөренир	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөрөдилге ному «Тыва дыл», 9 класс, дүрүмнерни номчуур

	чагаалажылга		(кижилерниң аразында амы-хууда чагаалар, социал четкилерге чагаалар бижиириниң онзагайы). Чагаалажылга үезинде чугаа культуразын, шын бижилгениң дүрүмнерин сагыыр, сөстөрни чөптүг ажыглаар		
Дыл дугайында ниити билиглер	5-9 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге түңнел	3	5-9 класстарга өөрөнгөн чүүлдерин катаптаар, янзы-бүрү хевирлерниң ажылдарын кылыр	Кичээл-катаптаашкын Кичээл-мөөрей	Өөрөдилге ному Сөзүглел
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда эдертиг Ажылдың сайгарылгазы</i>	2	Түңнел хыналда эдертигни бижиир. Частырыглар-биле ажылды кылыр	Билиглер хыналдазы	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>«Төрээн дылды өөренири чугула бе азы ...»</i>	1	Диспутка киржир. Бердинген айтырыгга хамаарыштыр бодалын илередир,бадыткап, түңнөп билир. Чугаа культуразын, диспуттун дүрүмнерин сагыыр	Кичээл-диспут	